

Totuus ja totuuden jälkeinen aika

Vaikka tuhat ihmistä uskoisi hölynpölyyn, se on silti hölynpölyä.

(väitetty kiinalainen sananlasku).

Elämme tällä hetkellä hyvin monimutkaisessa erilaisten tietojen ja uskomusten maailmassa. Mikä on totta ja eletäänkö nyt poikkeuksellista totuuden jälkeistä aikaa? Viime aikoina aiheita tällaiseen pohdintaan on tullut tiedotusvälineissä päivittäin.

Totuuden määritelmiä

Totuuden idean juuret ovat antiikissa. *Aristoteleen Metafysiikan* mukaan: (5)

*Epätotta on sanoa, että se ei ole, mikä on, tai että se on, mikä ei ole,
ja vastaavasti*

totta on sanoa sen olevan, mikä on, ja sen olevan olematta, mikä ei ole.

Tuomas Akvinolainen ilmaisee saman ajatuksen (5):

Arvostelma on tosi silloin, kun se vastaa ulkoista todellisuutta.

Tieteen termipankki (11) määrittelee totuuden seuraavasti:

*Totuus on niiden väitelauseiden ominaisuus,
jotka ovat yhtäpitäviä todellisuuden kanssa.*

Tämän mukaan on olemassa todellisuus, josta voidaan tietää jotakin. Totuus on seuraus tietämisestä ja ajatus totuudesta on tietämisen ehto. Tästä pääsemme klassiseen tiedon määritelmään, jonka mukaan (4)

tieto on hyvin perusteltu tosi uskomus.

Koronapotilaiden tehohoidosta Jorvin sairaalassa vastannut ylilääkäri *Tero Varpulan* mukaan (28)

”... lääketieteellinen tieto on tietoa vasta, kun se on julkaistu vertaisarvioituna ...”

Tieteellistä teoriaa pidetään totena, jos se perustuu luotettavaan teoriaan ja/tai havaintoihin (korresponssi), se liittyy aikaisempaan totena pidettyyn tietoon (koherenssi), se on vertaisarvioinnissa hyväksytty (konsensus) ja se on toistettavissa.

Tieteellinen ajattelu ja arki ajattelu poikkeavat toisistaan siten, että tieteellisen realismin mukaan maailma on sellainen mitä tieteelliset teoriat siitä sanovat. (12) Arki ajattelun heikkouksia ovat epäluotettavat havainnot esimerkiksi oman muistamattomuuden vuoksi, valikoivat havainnot johtuen ihmisen aikaisemmista kokemuksista, liiallinen yleistäminen yksittäisten havaintojen perusteella, puutteellinen päättely eli epä johdonmukaisuus ja logiikan puute, lyhytjänteisyys eli tyytyminen ensimmäiseen selitykseen, sekä asioiden tarkastelu irrallaan yhteyksistään. (4)

Aivot käsittelevät uuden tiedon kohdatessaan sitä kaksivaiheisen prosessin läpi. Aluksi uusi informaatio hyväksytään totena, kenties vain sekunnin murto-osan ajan. Vasta sen jälkeen aivot alkavat prosessoida tietoa. Tiedon vastaanottaminen – ensimmäinen askel – tapahtuu automaattisesti. Toisessa askeleessa aivojen täytyy tehdä päätös siitä, voisiko tieto pitää paikkansa vai ei. Joskus prosessin työläs toinen vaihe jää välistä esimerkiksi liiallisen informaatiotulvan takia. (20)

Tieteellisen tiedon ongelmana – ja toisaalta myös vahvuutena – on tieteen kehitys ja tiedon kasvu; niiden kautta voidaan tarkastella sitä, miten tieteen antamat kuvaukset todellisuudesta tulevat paremmiksi ja miten tieteelliset teoriat ovat totuudenkaltaisia tai ainakin lähestyvät totuutta. (12) Historian kulussa monet nyt varmoina totuuksina pidetyt asiat ovat muuttuneet – kuten vaikkapa Maan ja Auringon liikkuminen.

Mitä pidämme totuutena

Kiertääkö Maa Aurinkoa vai Aurinko Maata?

Uskotko Maan kiertävän Aurinkoa vai tiedätkö sen, ja jos tiedät, niin miksi pidät sitä totena?

Arki ajattelun ja arkihavaintojen perusteella asiassa ei ole mitään epäselvyyttä: Aurinko kiertää

Maata. Tämä on kuitenkin yksi niistä asioista, jossa uskomme tieteen todistuksiin arkihavaintojen

sijaan.

Maa kiersi Aurinkoa jo ”muinaisten kreikkalaisten” aikaan. Suur-Kreikassa Krotonissa (nyk. Italian eteläosassa) noin 480 eaa. syntynyt *Filolaos* oli ensimmäinen, joka ehdotti oppia Maan liikkumisesta. Jotkut laittavat tämän opin *Pythagoraan* nimiin. *Filolaoksen* kuukuukausi kesti 29 ½ päivää, kuuvuosi 354 päivää, ja aurinkovuosi 365 ½ päivää. Hänen mukaansa kiintotähtien kehä, viisi planeettaa, Aurinko, Kuu ja Maa kiersivät oletettua Keskustulta. (15)

Klaudios Ptolemaioksen noin 150 jaa. teoksessaan *Mathematike syntesis (Almagest)* esittämässä muodossa maakeskinen teoria tuli vallitsevaksi maailmankäsitykseksi. Se selitti havainnot riittävän tarkasti, vaikka se sisälsi puutteita ja epätarkkuuksia, joita myöhemmin korjattiin mm. episykli-teoriolla. Episyklejä esiintyy vielä *Kopernikuksen* kehittämässä aurinkokeskisessä aurinkokuntamallissa, vaikka niitä ei enää tarvittukaan Maan liikkeestä johtuvien silmukoiden selittämiseksi. (13, 14)

Aurinkokeskisen teorian yleistyminen alkoi vasta havaintolaitteiden kehityttyä 1500-luvulla *Nikolaus Kopernikuksen* esittämänä versiona. (14) *Kopernikuksen* esitys oli 1500-luvulla täysin mullistava. *Paavi Paavali III* hyväksyi esityksen, mutta sitä vastustivat useimmat Euroopan oppineet, jotka perustivat käsityksensä *Aristoteleen* teoksiin. Myöhemmin sekä katolinen kirkko että *Martti Luther* vastustivat uutta maailmankuvaa ja katolinen kirkko julisti opin pannaan vuonna 1616. (16) Lopullisen hyväksynnän teoria saavutti *Galileo Galilein*, *Tyko Brahen*, *Johannes Keplerin* ja *Isaac Newtonin* vaikutuksesta. (14)

Aurinkokeskisen maailmankuvan vakiintumisen mahdollisti *Galileo Galilein* käsitys, että luonnonlait ovat matemaattisia. Tämä oli merkittävä muutos tieteessä, sillä antiikin *Aristoteleesta* saakka logiikkaa oli pidetty tieteen keskeisimpänä työkaluna. (17)

Maa- tai aurinkokeskisen maailmankuvan muutokset ovat hyvä esimerkki siitä, miten kunakin aikana vahvasti perusteltu käsitys voi vakiintua yleisesti hyväksytyksi totuudeksi. Se on myös hyvä esimerkki tieteen itseään korjaavasta toiminnasta.

Totuuden jälkeinen aika

Terminologia

”**Post-truth**” (**totuudenjälkeisyys**) lisättiin Oxford English Dictionaryyn (OED) vuonna 2016 ja lisäksi se valittiin vuoden 2016 sanaksi. Se on adjektiivi, joka merkitsee ”*olosuhteita, joissa objektiiviset faktat vaikuttavat yleiseen mielipiteeseen vähemmän kuin tunteisiin ja henkilökohtaisiin vakaumuksiin vetoaminen*” (“*relating to or denoting circumstances in which objective facts are less influential in shaping public opinion than appeals to emotion and personal belief*”). (5, 9, 18)

OED:n toimittajien mukaan termin ”post-truth” käyttö oli lisääntynyt noin 2000 % vuonna 2016 verrattuna edelliseen vuoteen. Piikin sanan suosiossa aiheutti Britannian EU-jäsenyyttä vastustukseen ja USA:n presidentinvaaleihin liittyvät uutisoinnit. (18)

Oxfordin sanakirjan mukaan käsitettä totuudenjälkeinen käytti nykymerkityksessään serbialais-amerikkalainen näytelmäkirjailija *Steve Tesich* vuonna 1992 kirjoituksessaan *The Nation* -lehteen, jossa hän käsitteli Persianlahden sodan ja Iran-Contra-skandaalin vaikutuksia: ”*vapaina ihmisinä olemme vapaaehtoisesti päättäneet elää jossain totuudenjälkeisessä maailmassa*” (“*we, as a free people, have freely decided that we want to live in some post-truth world*”). (18)

Käsitteen **totuudenjälkeinen politiikka** ensimmäisenä käyttäjänä on pidetty blogikirjoittaja *David Robertsia*, joka käytti termiä *Grist*-lehdelle kirjoittamassaan kolumnissa, jonka hän oli päivännyt aprillipäivälle 2010. (9)

Käsitteen **vaihtoehtoinen tosiasia** lanseerasi Yhdysvaltain presidentin *Donald Trumpin* pitkäaikainen neuvonantaja ja kampanjapäällikkö *Kellyanne Conway* haastattelussa tammikuussa 2017. Tällöin hän kommentoi *Trumpin* silloisen tiedotuspäällikön valhetta, että *Trumpin* virkaanastujaiset olivat keränneet ennätysuuden yleisön. (19)

Totuuden jälkeinen aika nyt

Totuuden jälkeistä aikaa ja politiikkaa on kolumnisti toisensa jälkeen päivitellyt brexit-

kansanäänestyksen, *Donald Trumpin* vaalikampanjoinnin ja yleistyneen populistisen politikointityylin takia. Kommenteissa on toistettu, että ihmisiä on johdettu harhaan, että politiikkaa tehdään tunteisiin vedoten eikä järkiargumenteilla, ja että tosiasioilla ei näytä olevan mitään väliä. (10)

Donald Trump ei ole ensimmäinen valehtelusta syytetty USA:n presidentti. Viimeaikaisista presidenteistä ainakin *Richard Nixon* (presidenttinä 1969–1974) ja *Ronald Reagan* (1981–1989) ovat jääneet kiinni totuuden vastaisista puheistaan. Poikkeavaa aikaisempiin verrattuna on, että *Trumpin* kannattajat seisovat järkähtämättä hänen takanaan ja pitävät hänen väitteitään vainosta, vaalivilpistä ja median levittämistä valeuutisista tosina. (35)

Valeuutiset ja salaliittoteoriat ovat toisiaan ruokkivia ilmiöitä, jotka pahimmillaan saavat niihin uskovia myös aktiiviseen toimintaan, kuten tapahtui tämän vuoden loppiaisena presidentti *Trumpia* kannattavien mielenosoittajien vallatessa USA:n kongressirakennuksen. Presidentti *Trump* kiisti kategorisesti häviönsä presidentinvaaleissa ja kutsui kannattajiaan Washingtoniin tammikuun kuudenneksi päiväksi, jolloin *Joe Biden* oli määrä nimetä kongressissa viralliseksi vaalivoittajaksi. ”*Be there, will be wild*” (”*tulkaa sinne, siitä tulee villiä*”) presidentti tviittasi 19. joulukuuta 2020. (39) Monet salaliittoteorioita kannattavat ryhmittymät levittivät viestiä ja Facebookiin syntyi useita tapahtuma- ja suunnitteluryhmiä, joiden jäsenmäärä vaihteli muutamasta kymmenestä tuhansiin. Tällaisia ryhmiä olivat mm. *Oath Keepers*, *Proud Boys*, *Women for America First* ja *Stop the Steal*. Tässä yhteydessä monesti mainittu *Qanon* on salaliittoteoria eikä yhtenäinen liike, jonka mukaan nimimerkki *Q* on paljastuksia tekevä Yhdysvaltain hallinnon työntekijä. *Q:n* väitteissä presidentti *Trump* esiintyy sankarina. Totuudenvastaisten tietojen levittämisen, väkivaltaan lietsomisen ja *Qanon*-yhteyksien vuoksi Twitter jäädettiin *Trumpin* sekä monien hänen kannattajiensa tilejä pysyvästi. (1)

Totuuden jälkeisessä yhteiskunnassa tunne ja kokeminen vievät voiton tutkitusta tiedosta. Aikaisemminkin tällaista on tapahtunut, mutta nykyisin siihen törmää aiempia vuosikymmeniä helpommin. Verkkomedia antaa mahdollisuuden kaikenlaisten totuuksien nopealle leviämislle, kuten Heikki Holopainen blogissaan toteaa ”*Kun vaihtoehdoajattelijat saivat ennen tehdä melkoisen määrän jalkatyötä löytääkseen edes muutaman uskollisen kuulijan, nykyajan käärmeöljykauppias löytää sopivassa verkkoyhteisössä ison ja jatkuvasti läsnä olevan yleisön.*” (2)

Totuuden vastaisista lausumista on suuri häly nykyisin, koska ”todenpuhujia” ei saada vaiennettua, kun käytettävissä on laajalle leviävät digitaaliset tiedotuskanavat. Painostuksen alla sosiaalinen media (esim. Google, Twitter, Facebook, YouTube ja Instagram) on joutunut taipumaan siihen, että se siivoaa haitalliseksi ja valheelliseksi katsottavaa aineistoa sivuiltaan. (29) Esimerkiksi Facebook kieltää juutalaisten kansanmurhan kiistävän sisällön. (13) Siivottavan materiaalin on arvioitu sisältävän niin hirvittävän määrän psyykkisesti häiritsevää materiaalia, että moderaattorien mielenterveys on uhattuna. (30)

Jos nyt on totuuden jälkeinen aika, niin milloin oli ”totuuden aika”?

Totuuden jälkeinen aika historiassa

”Totuuden jälkeinen aika” on kiistelty käsite, sillä se pitää sisällään oletuksen taakse jätetystä totuuden kultakaudesta. Jos kerran nyt elämme totuuden jälkeistä aikaa, herää kysymys: Milloin elimme totuuden aikaa? (3)

Kuinka faktat esitetään itselle mieluisassa valossa, tiedettiin jo antiikissa. *Platon* esitti kritiikkiä sofisteteja vastaan siitä, että he onnistuvat näyttämään minkä tahansa asian todelta tai epätodelta retoriikallaan. *Platon* kirjoittaa *Valtio*-teoksessaan, että hillittömyyttä voi nimittää suuripiirteisyydeksi, mielivaltaa vapaudeksi ja häpeämättömyyttä miehekkyydeksi. *Machiavellin* mukaan ei ole esimerkiksi tarpeen varsinaisesti olla hyveellinen ruhtinas; riittää että näyttää siltä. (10)

Voidaanko esimerkiksi 1930-lukua Euroopassa tai Neuvostoliitossa pitää totuudenmukaisen politiikanteon aikakautena? Libyan johtajalla *Muammar Gaddafilla* (7.6.1942–20.10.2011) uutisoitiin olevan hallussaan kemiallisia ja joukkotuhoaseita (31):

”Ulkoministeri *Alexander Stubbin* (kok.) mukaan tarkkoja tietoja aseista ei ole, mutta tiettävästi Libyalla on hallussaan ainakin matalarikasteista uraania ja sinappikaasua.” (Etelä-

Suomen Sanomat, 3.3.2011)

Ei myöskään ollut tiedossa, miten aseet oli varastoitu. Joukkotuhoseisiin vedoten *Gaddafi* vastaan koottiin kansainvälinen liittoutuma, jonka tukena oli YK:n turvallisuusneuvoston valtuutus. (32) Joukkotuhoseita ei kuitenkaan ollut, mikä oli ilmeisesti riittävän hyvin tiedossa jo ennen lopullista operaatiota.

Paul-Erik Korvelan mukaan ”*Väitteet siitä, että elämme totuuden jälkeistä aikaa politiikassa, asettavat myös väärän vastakohdan, sillä ne olettavat, että joskus aiemmin näin ei olisi ollut. On kuitenkin kohtuullisen vaikea löytää aikakautta, jolloin totuus olisi ollut erityisesti arvossa politiikassa.*” (10)

Virallisen totuuden ja totuuden välisen ristiriidan varaventiilinä on usein ollut huumori ja pilapiirroukset, kuten esimerkiksi Neuvostoliitossa *Radio Jerevan* ja Suomessa *Kari Suomalainen*. (37)

Entä jos totuutta ei ole?

Nykyään on vallannut alaa näkemys, jonka mukaan kaikki käsitykset ovat alkuperästään huolimatta yhtä arvokkaita. Vain näkökulman mielenkiintoisuus on tärkeä – sen pätevyydestä ja totuudenperäisyydestä riippumatta.

Keskustelupaneelisiin kutsutaan tasaveroisina tunnettuja tiedemiehiä ja median tunnetuksi tekemiä populistieja. Monet tiedemiehet eivät enää osallistu tällaisiin keskusteluihin, koska he pitävät virheellisenä tällaista mielipiteiden rinnastamista tasaveroisena tieteellisiin tuloksiin. ”*Tiedon tasapäästäminen ja asioiden voimakas tulkinnallisuus ovat osa postmoderniksi väitettyä aikakauttamme.* (8, Skepsis ry)”

Jos totuutta ei ole tai siitä ei tarvitse välittää, seuraa passivoituminen ja välinpitämättömyys sekä omasta että yhteiskunnan kehityksestä. On turha pyrkiä hyvään. Tästä tulee helppo jalansija kaikenlaiselle huuhaalle ja lahkoille. Tahallinen väärinymmärtäminen ja ristiriitojen lietsominen on lisääntynyt jopa Suomen Eduskunnassa niin, että esim. *Sirkka-Liisa Anttila* ei asettunut ehdolle viime vaaleissa; ”*Keskustelukulttuurin ja keskustelun sivistyksellisen tason lasku Eduskunnassa kypsyttivät. Eduskunnan suuressa salissa ryhdyttiin ymmärtämään tahallaan väärin.*” (41)

Hämäys, valehtelu, vaikeneminen ja totuuskomissiot

Maailman kymmenen suurimman hiilidioksidia ilmakehään päästävän yhtiön joukkoon kuuluva brittiläinen öljy-yhtiö BP julkaisi verkkosivuillaan hiilijalanjälkilaskurin. Laskurin avulla suuri yleisö pystyy nyt laskemaan omat hiilipäästönsä – ja keskittymään niihin. (33)

Alfred Adlerin mukaan ”*Valheessa ei olisi järkeä, ellei totuutta pidettäisi vaarallisena.*” (21)

Historian väärentämistä on tapahtunut kautta vuosituhansien. ”*Voittaja kirjoittaa historian.*”

Ovatko ”voittajat” nyt vaihtuneet, koska viime aikoina on ollut lukuisia hankkeita, joissa historiaa kirjoitetaan uusiksi ja sen vaiettuja tapahtumia selvitetään. Tällaisia on Suomessakin esim. vuoden 1918 tapahtumat ja yhteistyö Saksan kanssa 1930- ja 1940-luvuilla (27). Useissa maissa on perustettu totuuskomissioita selvittämään tapahtumia ja tuomitsemaan syyllisiä. Tällaisia on ollut esim. Etelä-Afrikassa selvittämässä apartheidin aikaisia rikoksia, Kanadassa *Kuninkaallinen alkuperäiskansakomitea* käsitteli alkuperäiskansojen kohtelua ja Ruotsin hallitus on päättänyt asettaa totuus- ja sovintokomission selvittämään Ruotsin tornionlaaksolaisia koskeneita valtion toimia 1900-luvulla.

Suomessa pääministeri *Sanna Marinin* hallitusohjelmassa jatketaan työtä saamelaisten totuus- ja sovintokomission perustamiseksi. Komission työn tavoitteena on koota saamelaisten kokemukset Suomen valtion ja eri viranomaisten toimista sekä tehdä tämä tieto näkyväksi. Komissio oli tarkoitus asettaa vuoden 2020 aikana mutta Valtioneuvoston määräämien jäsenten valinta on viivästynyt tälle vuodelle. (22, 38)

Edellä mainittujen valtiollisten toimenpiteiden lisäksi viime vuosina on syntynyt lukuisia yksityisten henkilöiden muodostamia yhteiskunnallisia liikkeitä, joissa on noustu vaikenemista, valheita ja rasismia vastaan. Tällaisia ovat mm. *MeToo*-liike naisiin kohdistuvaa seksuaalista häirintää ja ahdistelua vastaan, *Black Lives Matter* afrikkalaisperäisiin kohdistuvaa väkivaltaa vastaan USA:ssa, *We Race As One* Formula 1 -kuljettajien yleinen rasisminvastainen mielenilmaus,

Zero Waste kestävämmän elintavan puolesta, jne.

Merkittävää näissä yhteiskunnallisissa liikkeissä on se, että ne lähtevät ”ruohonjuuritasolta”.

Esimerkiksi USA:ssa palloilulajien pelaajien osallistuminen *Black Lives Matter* mielenilmauksiin lähti liikkeelle urheilijoista. Viimeisenä mukaan lähteneen, yleensä mihinkään reagoimattoman jääkiekkoliiga NHL:n mukaantulo alkoi sillä, että valkoihoinen pelaaja otti yhteyttä mustaihoiseen ja ehdotti osallistumista. (25)

Urheilijoiden kannanotot yhteiskunnallisiin asioihin ovat olleet harvinainen ja kiistanalainen asia. Tilanne on nyt muuttumassa. ”*Pelaajat ovat moderneja huippu-urheilijoita, jotka hyödyntävät asemaansa tehdäkseen maailmasta paremman paikan jalkapallon avulla*” sanoi Palloliiton viestintäpäällikkö *Taru Nyholm* Suomen jalkapallomaajoukkueen polvistuttua ennen ottelua ottaakseen kantaa ihmisoikeuksien puolesta. (26)

Syyskuun alussa Jokerit perui Minskissä pelattavaksi suunnitellun jääkiekko-ottelun pelipäivän iltapäivällä sen jälkeen, kun pelistä oli noussut tiedotusvälineissä ja sosiaalisessa mediassa kohu Valko-Venäjän huonon ihmisoikeustilanteen, vilpillisinä pidettyjen presidentinvaalien ja rauhanomaisesti mieltään osoittaneiden kansalaisten kohtelun johdosta. Jokerien kannattajayhdistys oli jopa ilmoittanut boikotoivansa joukkueen otteluita, jos peli toteutuu. (24) Sen, että Jokerit viivytti lopullista päätöstä ottelun perumisesta viime hetkeen, arvioidaan aiheuttaneen vahinkoa joukkueen maineelle, ja esimerkiksi Veikkaus on toistaiseksi lopettanut yhteistyön joukkueen kanssa. (23) Kannanotto Valko-Venäjän ihmisoikeustilanteeseen on näkynyt myös kansainvälisellä tasolla ja pitkällisen painostuksen jälkeen Kansainvälinen jääkiekkoliitto IIHF perui jääkiekon maailmanmestaruuskilpailujen pitämisen Valko-Venäjällä.

Yksityisen henkilön mielipiteen ilmaisu ja siitä syntyvä joukkoliike on hyvä asia, mutta ei ole lainkaan varmaa, ovatko toimenpiteet ”yleisen mielipiteen” painostuksen johdosta terve ilmiö pitemmän päälle. Vaarana on lynkkausmielialan nouseminen ja sosiaalinen teloitus ennen asian tutkimista ja oikeuden antamaa tuomiota tai vapauttamista.

Kuten Jari Tervo asian tiivistää: ”*Somessa syyttäjän, tuomarin ja teloittajan toimet on yhdistetty ajan säästämiseksi.*” (36)

Johtopäätös ja yhteenveto, pohdiskelua

Pidän varmana, että Maa kiertää Aurinkoa!

Kari Enqvistin nettikolumnissaan esittämän arvion tavoin (34) ymmärrän, että maanviljelijän kannalta on yhdentekevää, kiertääkö Maa Aurinkoa vai Aurinko Maata: oleellista on vain, että kevättä seuraa kesä ja kesää syksy. Silti jokainen maanviljelijä on valmis pitämään tietoa Maan ja Auringon keskinäisistä liikkeistä arvokkaana vaikkei sille täsmällistä rahallista arvoa voi asettaakaan.

Ei ole ollut mitään ”totuuden aikaa” ja sen vuoksi ei ole myöskään ”totuuden jälkeistä aikaa”. On vain erilaisia mahdollisuuksia levittää oikeita tai vääriä tietoja ja uskomuksia riippuen vallasta, yhteiskunnallisista oloista ja teknisistä järjestelmistä.

Yksityisten henkilöiden mielipiteen ilmaisuja ja niistä syntyviä joukkoliikkeitä voi pitää hyvänä niihin liittyvistä vaaroista huolimatta. On tärkeää, että meillä jokaisella on mahdollisuus ja kyky arvioida tietoa ja tiedonmuodostusta, sekä sitä voiko näkemäänsä, lukemaansa ja kuulemaansa luottaa ja kuinka suurella varmuudella.

Koulutus on keskeisessä asemassa antamaan edellytyksiä luotettavan tiedon omaksumiseen. Kattava yleissivistys auttaa punnitsemaan erilaisten väitteiden uskottavuutta. Koulutuksen tulee opastaa oikeanlaiseen järjestelmälliseen epäilyyn, joka ei tuota epäluottamusta ja salaliittoteorioita, vaan luottamusta, ja ohjaa luotettavinta tietoa kohti. (2) Mistä sitten tunnistaa valheet ja huijaukset? ”*Niissä lukee usein isoilla kirjaimilla VALHE tai HUIJAUS*”, kuten *Jarla* oivaltavasti piirsi. (HS, 30.1.2021, 40)

Tietolaatikko 1

Totuusteoriat

Totuuden ehtoja miettivät totuusteoriat. Totuusteorioiden tarkoituksena on selvittää, mikä tai mitä totuus on, ja minkälaiset ominaisuudet tekevät väitteestä toden.

Totuusteorioita ovat

- korresponssi- eli vastaavuusteoria, jonka mukaan väite on tosi, jos se vastaa todellisuutta.
Esimerkiksi pieniä vihreitä miehiä on todella olemassa, jos näemme niitä.
- koherenssi- eli yhtenäisyysteoria, jonka mukaan väite on tosi, jos se on yhdenmukainen muiden väitteiden kanssa.
Jos uskomme ulkoavaruudessa olevan elämää, niin väitetyksi myös pieniä vihreitä miehiä on olemassa.
- konsensus- eli yleisyysteoria, jonka mukaan väite on tosi, jos se on yleisesti hyväksytty.
Jos kaikki ihmiset uskovat ulkoavaruudessa eläviin olentoihin, niin ulkoavaruudessa todella elää olentoja.
- pragmatismi- eli toimivuusteoria, jonka mukaan väite on tosi, jos siihen uskomisesta on käytännöllistä hyötyä.
Jos usko pienten vihreiden miesten olemassaoloon tuottaa minulle paljon rahaa, heitä on todella olemassa.
- relativismi- eli suhteellisuusteoria, jonka mukaan käsitykset esimerkiksi totuudesta, todellisuudesta tai moraalista ovat riippuvaisia yksilöistä, yhteisöistä, kulttuureista tai kielestä.
Pienten vihreiden miesten olemassaoloa pidetään jossain kulttuurissa totena ja toisessa ei; eikä tässä nähdä mitään ristiriitaa.

Korresponssin voidaan katsotaan toimivan totuuden määritelmänä, ja koherenssin, konsensuksen sekä pragmaattisuuden olevan totuuden kriteereitä.

Lähde:

Totuusteoriat. Skepsis ry. <https://www.skepsis.fi/Ihmeellinen/totuusteoriat.html>. Viitattu 21.8.2020.

Tietolaatikko 2

Miksi uskomme valheisiin

Syitä, joiden takia uskomme virheellisiin väittämiin ovat mm.

- lumetotuusvaikutus:
uskomme lähes mitä tahansa, kunhan sitä toistetaan meille tarpeeksi; erityisesti elinympäristön asenteet ja uskomukset lapsesta lähtien,
- uskomusten pysyvyys:
uskomme herkästi ensimmäisen kuulemamme tiedon ja pitäydymme siinä,
- uskomuskaiku:
ihminen vastaanottaa korjattua tietoa, mutta aiemmin omaksuttu väärä tieto jää silti hänen mieleensä kummitelemaan,
- takaiskuefekti:
tiedon korjaaminen voi joissain tapauksissa jopa vahvistaa väärää uskomuksia,
- vahvistusharha:
omaksutaan tietoa, joka sopii omaan maailmankatsomukseen,
- motivoitu päättely:
ihminen pitää omaa näkemystään tukevia perusteluja vahvempina kuin omia näkemyksiään haastavia perusteluja,
- luottamus:
netistä luettavat valeuutiset uppoavat iäkkäisiin verkkokäyttäjiin, jotka ovat oppineet luottamaan painettuun sanaan.

Lähteet:

Valheenpaljastaja: Miksi uskomme valheisiin? Näin tunnistat psykologiset mekanismit, joiden takia sinäkin lankeat väärään tietoon. Yle, Oppiminen.

<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/12/15/valheenpaljastaja-miksi-uskomme-valheisiin-nain-tunnistat-psykologiset> . Viitattu 28.8.2020.

Illuusio totuudesta: uskon jonkin olevan totta, vaikka se ei sitä ole. Mielenihmeet, Viihde- ja mielipideblogi psykologian tiimoilta. <https://mielenihmeet.fi/illuusio-totuudesta-uskon-jonkin-olevan-totta-vaikka-se-ei-sita-ole> . Viitattu 28.8.2020.

Lähdeviitteet

- 1 Twitter sulki Trumpin tukijoiden tilejä QAnon-yhteyksien takia – joukossa presidentin entinen neuvonantaja. Ilta-Sanomat, 9.1.2021. <https://www.is.fi/digitoday/art-2000007729239.html>. Viitattu 14.2.2021.
- 2 Holopainen, Heikki: The Truth is out there – tiede ja totuuden jälkeinen yhteiskunta. Sivista, Julk. 22.1.2019. <https://www.sivista.fi/blogi/the-truth-is-out-there-tiede-ja-totuuden-jalkeinen-yhteiskunta/>. Viitattu 20.8.2020.
- 3 Limnéll, Jarno: Kolumni: Totuuden jälkeinen politiikka. Ilkka-Pohjalainen, 17.02.2018. <https://ilkkapohjalainen.fi/mielipide/kolumnit/kolumni-totuuden-jalkeinen-politiikka-1.2542412>. Viitattu 20.8.2020
- 4 Aducate/Avoin yliopisto: Tiedon määrittelyä. <https://www.aducate.fi/tiedon-maarittelya>. Viitattu 20.8.2020
- 5 Visala, Aku: Totuuden jälkeistä aikaa ei ole ollut eikä tule. Areiopagi, 2.5.2017. <https://www.areiopagi.fi/2017/05/totuuden-jalkeista-aikaa-ei-ole-ollut-eika-tule/>. Viitattu 20.8.2020.
- 6 Totuusteoriat. Skepsis ry. <https://www.skepsis.fi/Ihmeellinen/totuusteoriat.html>. Viitattu 21.8.2020.
- 7 Vapaa-ajattelijan käsikirja: Vastauksia uskovaisten ja mystiikanharrastajien väitteisiin. Vapaa-ajattelijain liitto ry. <http://www.vapaa-ajattelijat.fi/kasikirja/vastauks.html>. Viitattu 21.8.2020.
- 8 Sokalin tapaus. Skepsis ry. https://www.skepsis.fi/Ihmeellinen/sokalin_tapaus.html. Viitattu 21.8.2020.
- 9 Totuudenjälkeinen politiikka. Wikipedia. https://fi.wikipedia.org/wiki/Totuudenj%C3%A4lkeinen_politiikka. Viitattu 22.8.2020
- 10 Korvela, Paul-Erik: Olemme aina eläneet faktojen jälkeistä aikaa Politiikasta.fi. 10.11.2016. Valtiotieteellinen yhdistys. <https://politiikasta.fi/elaneet-faktojen-jalkeista-aikaa/>. Viitattu 22.8.2020.
- 11 Tieteen termipankki: Totuus. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:totuus>. Viitattu 22.8.2020.
- 12 Tieteen termipankki: Tieteellinen realismi. https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:tieteellinen_realismi. Viitattu 22.8.2020.
- 13 Facebook kieltää juutalaisten kansanmurhan kiistävän sisällön. Helsingin Sanomat, 13.10.2020.
- 14 Aurinkokeskinen maailmankuva. Wikipedia. https://fi.wikipedia.org/wiki/Aurinkokeskinen_maailmankuva. Viitattu 23.8.2020.
- 15 Filolaos. Wikipedia. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Filolaos>. Viitattu 23.8.2020.
- 16 Nikolaus Kopernikus. Wikipedia. https://fi.wikipedia.org/wiki/Nikolaus_Kopernikus. Viitattu 23.8.2020.
- 17 Galileo Galilei. Wikipedia. https://fi.wikipedia.org/wiki/Galileo_Galilei. Viitattu 23.8.2020.
- 18 'Post-truth' named word of the year by Oxford Dictionaries. The Guardian, 15.11.2016. <https://www.theguardian.com/books/2016/nov/15/post-truth-named-word-of-the-year-by-oxford-dictionaries>. Viitattu 23.8.2020.
- 19 Trumpin neuvonantaja eroaa tehtävästään. Helsingin Sanomat. 25.8.2020, s. A 25.
- 20 Valheenpaljastaja: Miksi uskomme valheisiin? Näin tunnistat psykologiset mekanismit, joiden takia sinäkin lankeat väärään tietoon. Yle, Oppiminen. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/12/15/valheenpaljastaja-miksi-uskomme-valheisiin-nain-tunnistat-psykologiset>. Viitattu 28.8.2020.
- 21 Illuusio totuudesta: uskon jonkin olevan totta, vaikka se ei sitä ole. Mielenihmeet, Viihde- ja mielipideblogi psykologian tiimoilta. <https://mielenihmeet.fi/illuusio-totuudesta-uskon-jonkin-olevan-totta-vaikka-se-ei-sita-ole/>. Viitattu 28.8.2020.

- 22 Saamelaisten totuus- ja sovintokomissio. Valtioneuvoston kanslia.
<https://vnk.fi/saamelaisasioiden-sovintoprosessi>. Viitattu 1.9.2020.
- 23 Tutkija: Mainevahinko on jo tapahtunut. Helsingin Sanomat. 4.9.2020, s. A 7.
- 24 Kannattajat tyytyväisiä ratkaisuun. Helsingin Sanomat. 4.9.2020, s. A 8.
- 25 Myös NHL liittyi rasismiin vastaiseen boikottirintamaan. Helsingin Sanomat. 29.8.2020, s. B 4.
- 26 Huuhkajat polvistui ennen Wales-ottelua. Helsingin Sanomat. 5.9.2020, s. B 21.
- 27 Tutkija ja Suomen arvoitus. Helsingin Sanomat. 28.8.2020, s. B 13.
- 28 Jorvin tehohoitolääkäri ihmettelee miten Donald Trumpia hoidetaan. Helsingin Sanomat. 6.10.2020, s. A 22.
- 29 Instagram taipui paineen alla: Palvelu alkaa siivota julkkisten tyrkyttämiä laihdutus- ja kauneustuotteita alaikäisten näkyviltä. Helsingin Sanomat. <https://www.hs.fi/nyt/art-2000006244353.html>. Viitattu 6.10.2020.
- 30 Facebookin ja YouTuben siivoaminen ei ole riskitöntä – moderaattoreilta vaaditaan nyt kirjallista hyväksyntää. Markkinointi&Mainonta.
<https://www.marmai.fi/uutiset/facebookin-ja-youtuben-siivoaminen-ei-ole-riskitonta-moderaattoreilta-vaaditaan-nyt-kirjallista-hyvaksyntaa/f5c6dd4c-fc5a-4c7c-8328-837166639c40>. Viitattu 6.10.2020.
- 31 Stubb huolissaan Gaddafin joukkotuhoojista. Etelä-Suomen Sanomat, 3.3.2011.
<https://www.ess.fi/paikalliset/570178>. Viitattu 6.10.2020.
- 32 Syyrian Assadin henkivakuutus – joukkotuhoojaset. Suomen Kuvalehti, 24.9.2012.
<https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/mielipide-kotimaa/syyrian-assadin-henkivakuutus-joukkotuhoojaset/>. Viitattu 6.10.2020.
- 33 Kannattaako järjestää mielenosoitus vai ryhtyä vegaaniksi? Hiilijalanjäljen laskeminen oli alun perin öljy-yhtiön markkinointitemppu. <https://yle.fi/uutiset/3-11527222>. Viitattu 6.10.2020.
- 34 Enqvist, Kari: Tähtien tavoittelu tekee meistä ihmisiä. Fingo, 20.5.2013.
<https://www.fingo.fi/ajankohtaista/vieraskolumnit/tahtien-tavoittelu-tekee-meista-ihmisia>. Viitattu 6.10.2020.
- 35 Remes, Mika: Yhdysvallat on tottunut erikoisiin presidentteihin. Tiede 11/2020. ss. 50–57.
- 36 Tervo, Jari: Jussi sanoi todella hyvin. Helsingin Sanomat, 18.10.2020.
- 37 Oman aikansa mestari [Kari Suomalainen]. Helsingin Sanomat, pääkirjoitus, 15.10.2020.
- 38 Saamelaiset valitsivat jäsenensä totuus- ja sovintokomissioon: jäseniksi esitetään Heikki J. Hyväristä, Miina Seurujärveä sekä Irja Jefremoffia. YLE Uutiset. <https://yle.fi/uutiset/3-11702820>. Viitattu 17.1.2021.
- 39 "Presidentti Trump kutsuu sinut Washingtoniin" – näin kongressiin tunkeutuneet ääriyhmät suunnittelivat valtausta netissä. YLE uutiset, 9.1.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-11702820>. Viitattu 14.2.2021.
- 40 Jarla. Helsingin Sanomat, 30.1.2021. <https://www.hs.fi/sarjakuvat/jarla/car-2000007769839.html>
- 41 USA:ssa ikä ei katkaise naisen uraa politiikassa. Helsingin Sanomat, 12.2.2021.